

Uj (és régi) ritmusokra lépkedve

Juhász Géza

**LATAK ISTVÁN: CSILLAGIDŐBEN
FOLDI ÉVEK, FORUM KÖNYV-
KIADÓ, NOVISZAD, 1960.**

A felszabadulás után ez már a költő harmadik verskötete, de bizonyára egyik sem vetett fel annyi érdekes kérdést vele — és nemcsak vele — kapcsolatban, mint ez. Hogy a kötet egészét s a vele kapcsolatban felmerülő kérdéseket, valamint a költő alkotó munkásságának jelen korszakát megérthessük, egy röpke pillantást kell vetnünk a múltra, a megtett útra is.

Laták István az első költőnemzedékhez tartozik nálunk, amely a nemzeti elnyomás, a kisebbségi sors és az osztályelnyomás, másrészt a hagyományok hiánya és a teljes közöny súlyos körülményei között vállalkozott arra, hogy irodalmat, mégpedig haladó irodalmat teremjen ezen a vidéken. Ahhoz a maroknyi, de lelkes harcos gárdához tartozott, amely az irodalmat a legszorosabban összekapcsolta a haladó társadalmi mozgalommal. Laták pedig, mint mozgalmi költő, bátran levonta ebből a következtetést: tollát, költői ihletét, egész költészetét köz-

vetlenül az osztályharc, a napi politikai szükségletek szolgálatába állította úgyannyira, hogy — amint maga emlékezik rá vissza — a szabadabb formájú versek írását abba kellett hagynia, mert azt mondták, hogy az polgári, és a proli különben sem értené meg. De nemcsak a születésénél volt ott, hanem irodalmunk újjászületésénél is a felszabadulás után.

Mindezt nem azért mondtuk el, hogy bizonygassuk Laták István elévülhetetlen érdemeit, hisz különben sem vonja kétségbe senki. Inkább azért volt szükséges mindezt elmondani bevezetőként, hogy lássuk, honnan, milyen körülmények között indult el, s milyen ars poetica jegyében kezdett alkotni, mert ez igen fontos szempont jelen kötetének elbírálásánál, illetve a megtett út felmérésénél.

A forradalom, amelynek Laták is katonája volt a maga módján és a maga eszközeivel, 1945-ben győzelemre jutott, sőt a belőle kisarjadtt új társadalmi rend igen rövid idő alatt nemcsak konszolidálódott, hanem meg is erősödött. Mindezek következtében az irodalom helyzete is alapvetően megváltozott. Ennek a rendszernek többé

nem volt szüksége az irodalom olyan közvetlen, vulgáriusan értelmezett szolgálataira, mint a forradalom előtti és alatti időkben a mozgalomnak, nem volt szüksége olyan irodalomra, amely párt-direktívák szerint készül és téziseket dolgoz fel, sőt az egyetemes demokratizálódás folyamata egyszerűen megszüntette a párt és más politikai szervek közvetlen beavatkozását az irodalomba. S az irodalom a maga fejlődésének belső logikájánál fogva is egyre inkább törekedett az alkotás teljes szabadságának megvalósítására és kiaknázására. Mindjobban előtérbe került az az irodalom, amely egyedül a belső ihleteltség szabta utakon járt, teljes szabadsággal kereste a legmegfelelőbb eszközöket és formákat a modern ember, a szocialista építő és polgár alakjának, érzelem- és gondolatvilágának kifejezésére.

A változás kétségtelenül gyors és igen mélyreható volt mind a társadalmi-politikai életben, mind a művészetek, különösen az irodalom terén. Értelhető, hogy nem mindenki tudta magát beleélni egyszerre az új helyzetbe, az irodalom és általában a művészetek nagykorúságának új körülményeibe. Talán nem is szorul bizonyításra hogy Laták is ezek közé tartozik, bármennyire helyesen látta és értelmezte is a társadalmi-politikai változások lényegét. Egyszerűen: igen lassan és nehezen ment ez nála, ami átmenetileg válságot idézett elő költészetében. Hogy ez így van, azt elég beszédesen bizonyítják a *Nyugtalan álmok* c. kötet óta a lapokban megjelent versei, amelyekben gyakran visszatérő motívum a mellőzöttség tudata, a méltatlankodás, amiért érdemeit nem ismerik el stb. Ezek a gondolatok jelen kötetében is megtalálhatók. *Most szólhat csak* c. versében például ezt mondja:

„Megpróbáltam nem szólni többet,
Hallgatni csendben, csonkán, sután,
Befelét folyjanak a könnyek!
Nem kellek ma, minek a holnapután?”

Tovább, mindig tovább c. versében pedig „néhány kerge rosszmájú”-val szinte dacolva mondja:

„Adjátok öregeim sítomat
Értik jól a dalát.”

S ebből arra lehetne következtetni, hogy csupán rosszmájúságot lát a megismétlődő elmarasztaló kritikákban s nem veszi észre az irodalomban, különösen pedig a költészetben végbement minőségi vál-

tozásokat, amelyek következtében költői gyakorlata bizonyos tekintetben anakronisztikusnak hatott. Ismétlem, erre lehetne következtetni, ha csak költeményeinek tartalma elemeit vizsgálnánk. Ha azonban újabb verseinek formáját, hangszerelését, költői eszközeit vizsgáljuk, akkor azt láthatjuk, hogy megkísérelte az elmúlt korszak válságából levonni a szükséges következtetést. Újabb versei ugyanis nemcsak azt bizonyítják, hogy keresi helyét az irodalmunkban előálló új helyzet közepette, hanem keresi azt a hangot is, amely hallható lesz ebben az új helyzetben.

Mostani kötetének, a *Csillagidőben földi éveknél* éppen az biztosít különleges helyet Laták költészetében is, hogy már ennek az útkeresésnek, a válságából kivezető útnak bizonyossága, a legújabb kísérletek értékes eredményeit is mutatja anélkül, hogy egyszerre átfestene a költő portréját, és eltörölné régi vonásait. Talán így fogalmazhatnánk meg még világosabban: átmeneti korszakot tükröz, de a kötet alaphangját inkább az újszerű költemények adják meg.

Különösen a kötet elején, a *Szülőföldemen* ciklusban találunk több olyan nehézkes, Laták korábbi korszakára jellemző verset, amelyekben terjedősen, sokszor dőcögösen vagy az unalomig egyhangú rímeléssel, ritmussal fejezi lelkendezését, a boldogság, a szocializmus dicséretét, illetve a gonosz, a kapitalizmus ostorozását. Ilyen nehézkes versek például a *Szólni a boldogságról* és a *Puha télvégi este*. Mindegyik tájversnek indul, de a táj, a környezet túlságosan részletező, aprólékos felleltározása igen vontatottá, már-már unalmassá teszi a verset, s alig tud áttörni falán a sovány mondanivaló. Mindkettő különben iskolapéldája annak, hogy milyen útvesztői vannak a rímtelen, szabad versek, mennyire fenyeget a prózaiság veszélye, és milyen egyhangú lehet a strofa nélküli, különböző lejtésű sorokból álló vers is, ha nem tökéletes a szerkezete, ritmikája stb. Világos, hogy ez az egyhangúság, dőcögés még szembevetőbb azokban a versekben, amelyeknek a formája, rímelése is egyhangú. Vizsgáljuk meg a *Szálló szélben* első szakaszát:

„Szép évetem már nem kérhetem.
Csendes ének szól a végeken,
Könnyű pehelyként hull életem
S szálló szélben zug a végtelen”.

A tiszta, s mondjuk meg, fárasztóan, unalmasan tiszta rímek elrontanának jobb verset is. Nézzük csak külön a rímeket: kérhetem-életem, végeken-végtelen. De nem is igazi keresztírmek ezek, hanem közönséges bokorrímek, hisz e négy sorvégződés — kérhetem-végeken-életem-végtelen — mind rímelnék a maguk módján. S ez így megy tovább is. Még csak a következő verszak rímeit írjuk ide: szólal-szóval-hóval-óhaj. A *Csak föl!* című vers ritmusa ugyan változatosabb, és a vers dinamikusabb is, de a rímek itt is mindent elrontanak. Íme az eleje:

„Megállni nem lehet,
Bár fölfelé egyre nehezebb.
Lemászni nem lehet.
Az út, az út
Csak fölfelé vezet.

(Kiemelte J. G.)

S, aztán így rímel végig: kérheted-verheted-a fejed-végzeted-térek-et-életed-éneket-(el)érheted.

De siessünk mindjárt megállapítani, hogy ezek a jegyek már nem fő jellegzetességei a kötetnek és Laták költészetének, inkább talán csak azért vannak itt, hogy lássuk, mi az amit a költőnek ki kell küszöbölnie, túl kell haladnia, s amit igyekszik is leküzdeni. Hogy ebben mennyire jutott, azt többek közt *A szomorúság* című verse is mutatja. Olyan ez a vers, mint a kevés ecsetvonással készült, alig néhány, de igen kifejező vonallal rajzolt kép: néhány szép hasonlat áll össze egyetlen szimbolikus értelmű mondattá, dinamikus, gyors sodrású verssé. Fő mondanivalója a befejező sorokban van:

„A szomorúság
Alljon meg visszhangtalan,
Mint virágbaborult erdőn
Az esdő kiáltás,
Es ne jusson el a vidám hegyekbe,
A daloló fiatal kirándulókhoz
Soha!”

Érdekes tovább megfigyelni, hogy — talán a megbántottság érzésének hatására — mind többet fordul magába, mind többet foglalkozik egészen egyéni lelki problémákkal, vagy mondjuk így: költészete egyre individuálisabb lesz, ami témában bizonyos felfrissülést jelent Latáknál, másrészt élesebben, határozottabban rajzolja meg

egyéniségét, lelkeségét, és kibontakoztatja abból a személytelenségből, amelyben mint politikai költő szükségyszerűen elmerült.

Ó, százszor érzékenyebb az,
Akit báleset ért és
Testi ínség vert nyomorultul!”

— vallja őszintén és nyíltan magáról, majd elmondja, hogy az ilyen ember lelke érzékenyebb mások szomorúsága, bánata iránt is. Ide soroljuk még a *Minden este elültetem, Néha-néha, Kopasz varangyok, Az egyetlen érdemes életút mentén, Különös álmok kísérek, Ezer bukfencet is, Krumpplivirág és A legszebb szépség nyomán* című verseket. Érdekes, hogy mindezek az utolsó, az *Új fákat dédelget* a szellő című ciklusban vannak. Ez ugyan nem azt jelenti, hogy az előbbi két ciklusban nem találunk ezekhez hasonló modern hangszerelésű verseket, vagy hogy itt csupán ilyenek vannak, de ebben a ciklusban a legtöbb vers ilyen, s a kötet olvasása közben ez üdít fel leginkább, itt kell keresni az újat Laták költészetében.

Mint bevezetőben említettük, a fel szabadulás óta két versköteete jelent meg Laták Istvánnak a *Csillagidőben földi évek előtt: Viharos idők vetése*, (1948) és *Nyugtalan álmok* (1952). Ezek alapján azt mutatják, hogy a költő azon az úton jár tovább is, amelyen elindult, s a *Nyugtalan álmok* már felvetette a megtorpanás kérdését is. Jelen köteete azonban bizonyára mindegyiknél érdekesebb, s talán nem elhamarkodott az a megállapítás, hogy a költő hangváltásának, megújulásának korszakát tükrözi. Bizonyos, hogy ez a hangváltás nem megy zökkenők, meg-megbicsaklás nélkül. Nemcsak a régi korszakra emlékeztető versek találhatók itt meg, hanem annak is néhány példája, hogy ez az új hang sem cseng mindig tisztán, ez a hangvétel sem egészen biztos, s az új ritmusokra sem lépked mindig egészen határozottan, sőt több ízben éppen régi ritmusok csendülnek fel. De örvendetes, hogy próbálgatja az új hangot és új ritmust, s eredményei arra a hitre jogosítanak, hogy költői ihletéből, erejéből, állhatatosságából futja a teljes megújulásra is.